

## РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Антощука Андрія Олександровича на дисертацію

Моїсеєва Максима Геннадійовича на тему «Основи методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

### *Ступінь актуальності обраної теми.*

Сучасний етап цифрової трансформації судової системи України характеризується широким упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, розвитком електронного судочинства та функціонуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Автоматизовані системи стали невід'ємною складовою діяльності органів та установ системи правосуддя, забезпечуючи здійснення судочинства, електронний документообіг, обробку, зберігання й захист службової інформації. Водночас зростання рівня цифровізації обумовлює підвищення ризиків незаконного втручання у функціонування таких систем, що створює реальні загрози безперервному здійсненню правосуддя, порушенню принципів незалежності судової влади, цілісності електронних доказів та інформаційній безпеці держави.

Особливої актуальності зазначена проблема набула в умовах постійного зростання кількості кібератак на державні інформаційні ресурси, використання сучасних засобів приховування цифрових слідів і вчинення кримінальних правопорушень із застосуванням новітніх інформаційних технологій. Незаконне втручання в роботу автоматизованих систем органів та установ системи правосуддя характеризується специфічним механізмом учинення, складністю виявлення та фіксації цифрових доказів, необхідністю застосування спеціальних знань і проведення комплексних судових експертиз. Це істотно ускладнює діяльність органів досудового розслідування та потребує вдосконалення криміналістичного забезпечення розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених методикам розслідування кіберзлочинів та кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, питання формування окремої криміналістичної методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем саме органів та установ системи правосуддя залишаються недостатньо дослідженими. Потребують наукового обґрунтування криміналістична характеристика таких кримінальних правопорушень, особливості організації початкового етапу розслідування, типові слідчі ситуації та версії, алгоритми проведення слідчих (розшукових)

дій, а також тактичні особливості виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрових доказів.

Розроблення основ методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем органів та установ системи правосуддя має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки сприятиме підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування, забезпеченню належного доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії, удосконаленню криміналістичного забезпечення протидії кіберпосяганням на судову систему та зміцненню гарантій інформаційної безпеки й належного функціонування системи правосуддя.

***Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.***

Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць М.Г. Моїсеєва відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Зміст дисертації узгоджується з положеннями національних стратегічних документів і державних програм. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних напрямів державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки, цифровізації правосуддя та протидії кіберзлочинності, затвердженої Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовт. 2017 року № 2163-VIII. Робота відповідає Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 року № 220); Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки (наказ МОН України від 3 лютого 2022 року № 109).

Тема дисертації затверджена Вченою радою НАВС 29 листопада 2022 року (протокол № 15), зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1144, 2022 рік).

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових працях, серед яких чотири статті – опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, а також у чотирьох тезах доповідей, опублікованих у збірниках науково-практичних конференцій. Вказані публікації засвідчують наукову новизну, актуальність та практичну значущість обраної тематики.

***Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.*** Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є першим в Україні комплексним науковим дослідженням, у якому запропоновано методологічні основи розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та практики діяльності органів кримінальної

юстиції. У роботі обґрунтовано низку нових положень, висновків і рекомендацій. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– розроблено концептуальні засади криміналістичної методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя, що ґрунтуються на криміналістичній характеристиці таких елементів кримінального протиправного посягання, передбаченого ст. 376-1 КК України, як: особа правопорушника, предмет посягання, спосіб, обстановка та слідова картина, взаємозв'язок яких зумовлює специфіку тактики збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій;

– на основі диференціації завдань початкового етапу розслідування розроблено та науково обґрунтовано алгоритмізований порядок збирання стороною обвинувачення доказів учинення незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя, що передбачає проведення взаємоузгодженого комплексу слідчих (розшукових) дій, об'єднаних єдиним тактичним задумом (огляду, обшуку, допиту, призначення та проведення судових експертиз), із урахуванням специфіки виявлення, фіксації та дослідження цифрових слідів.

До концептуальних напрацювань, що заслуговують на увагу, належать уточнення щодо: напрямів взаємодії під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя. В цьому контексті визначено необхідність розроблення та прийняття відомчого нормативно-правового акту – Інструкції про організацію взаємодії слідчих з правоохоронними органами, органами та установами системи правосуддя, а також іншими суб'єктами під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя.

У межах дисертації окреслено перспективні напрями подальших наукових пошуків, зокрема:

– наукові положення щодо тактики проведення обшуку у кримінальних провадженнях про незаконне втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя шляхом урахування впливу правового режиму воєнного стану, зростання кіберзагроз та необхідності протидії можливим формам дистанційного втручання, знищення або спотворення електронної доказової інформації, у тому числі в контексті кібердій, пов'язаних із збройною агресією рф проти України;

– криміналістичні рекомендації щодо використання під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя спеціальних знань шляхом (а) надання консультацій і технічної допомоги; (б) призначення судових комп'ютерно-технічних експертиз, експертиз телекомунікаційних систем, технічного захисту інформації, документів, а в разі поєднання незаконного втручання з корупційними проявами – експертиз матеріалів, речовин та

виробів, економічних, фоноскопичних та інших експертиз залежно від слідчої ситуації, що сприяє ефективному виявленню, фіксації, вилученню та дослідженню слідів і забезпеченню їх цілісності та автентичності.

Результати дисертаційного дослідження опубліковано у фахових наукових виданнях України та апробовано на науково-практичних конференціях. Публікації відповідають предмету дослідження, сприяють розв'язанню поставлених у дисертації завдань і мають високий ступінь прикладної значущості.

Таким чином, дисертація Моїсеєва Максима Геннадійовича виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагоме практичне значення в умовах сучасної кримінологічної політики України.

***Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.*** Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Моїсеєва Максима Геннадійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, НПУ, Офісу Генерального прокурора за 2020 – чотири місяці 2026 року; вироки Єдиного державного реєстру судових рішень за 2020 – чотири місяці 2026 року; дані, отримані внаслідок вивчення кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких за ст. 376-1 КК України здійснювали протягом 2020–2025 років; результати анкетування 112 слідчих НПУ 36 прокурорів. Емпіричні дослідження проводили в усіх регіонах України. Використано власний практичний досвід автора на різних посадах Національної поліції України.

***Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.*** Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) надали можливість дослідити поняття, ознаки та функції електронного судочинства в Україні (підрозділ 1.1); виокремити організаційно-тактичні засади розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя (розділ 2). У дослідженні використано спеціально-правові методи: порівняльно-правовий – під час аналізу норм національного й іноземного законодавства, міжнародних договорів, наукових категорій, визначень і підходів (у всіх розділах дисертації); системно-структурний – для формування тактики

проведення слідчих (розшукових) дій (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); метод системного аналізу – для комплексного узагальнення елементів криміналістичної характеристики досліджуваного кримінального правопорушення (підрозділ 1.2); статистичний – з метою підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); соціологічний – у межах обґрунтування наукових висновків даними анкетування практичних працівників правоохоронних органів (у всіх розділах дисертації).

***Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.***

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– правозастосовну діяльність – для вдосконалення процесу розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя (акт Головного слідчого управління НПУ від 27 березня 2026 року № 31231-2026);

– освітній процес – під час викладання навчальних дисциплін з криміналістики, підготовки навчально-методичних праць (акт Національної академії внутрішніх справ від 06 травня 2026 року № 143-ОП);

– науково-дослідну діяльність – для подальших досліджень проблем розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя (акт НАВС від 06 травня 2026 року № 144-нд).

***Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому.*** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 джерел на 22 сторінках) і 5 додатків (на 20 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 237 сторінок, з них основного тексту – 180 сторінок.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку рецензента, національно-правову ідею, а саме основ методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя.

Важливими є положення, які отримано автором, а саме: найтипівішими матеріальними проявами незаконного втручання є: електронні записи про входи до системи та факти авторизації користувачів (61,8%), журнали подій і лог-файли (57,6%), зміни в базах даних автоматизованої системи (48,9%), сліди видалення, блокування, модифікації чи копіювання інформації (43,2%), використання чужих облікових записів чи засобів автентифікації (39,5%), а також зміни облікових даних або параметрів доступу (34,7%). У 29,4% випадків виявляються також додаткові технічні ознаки, пов'язані зі зміною конфігурації програмного забезпечення, нехарактерною мережевою активністю чи появою сторонніх файлів і

програмних компонентів. У разі поєднання незаконного втручання з корупційними проявами структура слідової картини розширюється за рахунок документів, що підтверджують домовленості або одержання неправомірної вигоди (31,8%), грошових коштів (21,6%), а також слідів спеціальних хімічних речовин на предметах чи руках причетних осіб (18,3%). Важливу роль відіграють й ідеальні сліди, носіями яких найчастіше виступають працівники органів та установ системи правосуддя, зокрема, працівники, які безпосередньо або опосередковано спостерігали використання автоматизованих систем (28,7%), особи, які виявили ознаки незаконного втручання чи повідомили про них (24,5%), а також особи, які здійснювали технічне обслуговування або налаштування програмного забезпечення (15,2%).

Важливим є те, що автором встановлено, що під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя підлягають встановленню не лише загальні обставини, передбачені кримінальним процесуальним законом, а й спеціальні відомості, пов'язані з технічними параметрами функціонування автоматизованої системи, режимом і способом доступу до неї, особливостями інформаційного середовища, слідами несанкціонованого впливу, характером змін у програмному забезпеченні або даних, а також із порушенням встановленого порядку обробки, передавання, зберігання чи використання інформації, а саме: подія кримінального правопорушення, включаючи час, місце, спосіб, обстановку й конкретну форму втручання; характеристики автоматизованої системи як об'єкта протиправного впливу; дані про особу правопорушника, форму вини, мотив, мету, наявність спеціальних знань чи відповідного доступу; наслідки незаконного втручання у вигляді порушення функціонування системи, блокування, модифікації, знищення, копіювання або витоку інформації та заподіяної шкоди; обставини, що впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення й індивідуалізацію відповідальності; відомості про використані технічні пристрої, програмні засоби, облікові записи, серверне обладнання чи інші засоби як знаряддя вчинення кримінального правопорушення; а також підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Встановлення таких обставин має здійснюватися комплексно, із поєднанням кримінального процесуального, криміналістичного та інформаційно-технічного підходів, що забезпечує ефективність досудового розслідування.

Проаналізовано особливості використання спеціальних знань під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя та розроблено практичні рекомендації щодо залучення спеціалістів, вибору виду судової експертизи та формулювання запитань експерту. Встановлено, що у провадженнях цієї категорії найбільше значення мають комп'ютерно-технічна експертиза (76%), експертиза телекомунікаційних систем і засобів (51%), експертиза у сфері технічного захисту інформації (43%), почеркознавча й технічна експертиза

документів (34%), а в разі поєднання незаконного втручання з корупційними проявами – також економічна (22%), фоноскопична (17%) та інші види експертиз залежно від слідчої ситуації. Обґрунтовано, що застосування спеціальних знань дає змогу встановити спосіб доступу до автоматизованої системи, факт і характер змін даних, наявність слідів використання конкретного пристрою чи облікового запису, механізм видалення або модифікації інформації, а також зв'язок між технічними діями і конкретною особою. У зв'язку з цим сформульовано орієнтовний перелік питань, які доцільно ставити експерту, зокрема щодо факту втручання в систему, способу його реалізації, часу внесення змін, використаних технічних засобів, можливості відновлення видаленої інформації, наявності слідів стороннього програмного впливу та ідентифікації користувача, який виконував відповідні дії.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами якого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

***Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці.*** Отримані Моїсеєвим Максимом Геннадійовичем результати дисертаційного дослідження щодо основ методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень за даним напрямом.

***Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.*** Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу М.Г. Моїсеєва, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У дисертації вагоме місце відведено дослідженню цифрових слідів як основного джерела доказової інформації під час розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем органів та установ системи правосуддя. Водночас у роботі цифрові сліди переважно розглядаються як єдина категорія без достатньої деталізації їх криміналістичного значення залежно від виду інформаційного носія, джерела походження чи етапу механізму вчинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим доцільно було б уточнити, які саме категорії цифрових слідів (журнали аудиту, системні журнали подій, мережевий трафік, метадані файлів, відомості про автентифікацію користувачів, резервні копії, дані засобів моніторингу інформаційної безпеки тощо) автор вважає найбільш інформативними для встановлення особи правопорушника, доведення способу вчинення кримінального правопорушення та підтвердження причинного зв'язку між діями особи і наслідками втручання. Відповідь на це

питання дала б змогу більш чітко визначити пріоритети під час збирання цифрових доказів на початковому етапі розслідування.

2. У роботі обґрунтовується висновок про те, що незаконне втручання в роботу автоматизованих систем органів та установ системи правосуддя нерідко здійснюється особами, які мають службовий або інший легітимний доступ до відповідних інформаційних ресурсів. Такий висновок є аргументованим, однак дискусійним залишається питання щодо можливості формування на цій підставі окремого криміналістичного портрета правопорушника як самостійного елемента криміналістичної характеристики. З огляду на наведені результати дослідження доцільно було б детальніше розкрити типові соціально-демографічні, професійні, психологічні та поведінкові характеристики таких осіб, особливості їх мотивації, рівень спеціальних знань, характер використання службових повноважень чи наданих прав доступу, а також критерії, за якими вони відрізняються від осіб, що здійснюють зовнішні кібератаки. Видається, що більш ґрунтовне висвітлення зазначених аспектів сприяло б підвищенню практичної цінності запропонованої криміналістичної характеристики та її використанню під час побудови слідчих версій.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують полеміки й щодо інших положень і висновків дисертантки, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

***Відсутність порушень академічної доброчесності.*** У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Моїсеєва Максима Геннадійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

#### ***Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам***

1. Дисертаційна робота Моїсеєва Максима Геннадійовича на тему «Основи методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому узагальнено та розв'язано комплексне науково-прикладне завдання розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності уповноважених правоохоронних органів й громадськості.

2. Дисертація «Основи методики розслідування незаконного втручання в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти

(наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Моїсеєв Максим Геннадійович** заслуговує на присудження ступеня **доктора філософії** з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

*Рецензент:*

**Завідувач кафедри  
криміналістики та судової медицини  
Національної академії внутрішніх справ,  
кандидат юридичних наук, доцент**

**Андрій АНТОЩУК**